

Autoriaus teisės tarpukario Lietuvoje

Arida PAPAURĖLYTĖ

Vilniaus universiteto Bibliotekininkystės katedra, Saulėtekio al. 9, 2054 Vilnius,
el. paštas: a_papurelyte@hotmail.com

Šio straipsnio tikslas - apžvelgti autorių teisių įstatymą, veikusį tarpukario Lietuvoje, paanalizuoti kelių menininkų sambūrių pastangas šį įstatymą tobulinti. „Autoriaus teisė - civilinės teisės normos, reguliuojančios teises ir pareigas, susijusias su mokslo ir literatūros veikalų sukūrimu, jų skelbimu ir naudojimu“¹.

Straipsnyje analizuojamos autoriaus teisės į literatūros, mokslo kūrinius. Nagrinėjant autoriaus teises 1918-1940 m. laikotarpiu, pravartu susipažinti su šių teisės normų raida. „Istorinė autoriaus teisės raidos analizė gali padėti išsiaiškinti šios teisės esmę ir jos vietą tarp kitų civilinės teisės institutų“².

Teisinę apsaugą dvasinės kūrybos produktams pirmoji pradėjo teikti Anglija. „Anglų papročių teisė vadovavosi sumetimais, kad be autoriaus sutikimo niekas neturi teisės viešai paskelbti ir išplatinti svetimų atpasakotų minčių ir kad autorių reputacija gali reikalauti jų teisės pripažinimo ir apsaugos“³. Išradus spaudą, autoriaus teisių apsaugai pradėtos taikyti privilegijos, kurios buvo suteikiamos ne pačiam autoriui, bet leidėjui - už jo darbą bei leidybos išlaidas. Anglijoje tokia privilegija buvo suteikta jau XVI a. Pažymėtina tai, kad panašios privilegijos egzistavo ir Lietuvoje. Štai Vilniaus akademijos spaustuvė turėjo apsaugotą išimtinę teisę pakartotinai leisti Lietuvos statusus. 1793 m. Prancūzijoje priimtame įstatyme buvo pabrėžta, jog autoriaus teisės veikia autoriui esant gyvam ir 10 metų po jo mirties. XIX a. Europos autoriaus teisių įstatymuose galima pastebėti, jog meno kūrinius apsaugomas tokiu būdu, „[...] kaip apsaugoma jo autoriaus garbė ir reputacija“⁴. Naujausiuose autoriaus teisių įstatymuose, priimtuose dar XX a. pradžioje, buvo stengiamasi suderinti materialinius ir dvasinius autoriaus teisių pradus, iškelti pačių įstatymų visuomeninę reikšmę.

Nepriklausomoje Lietuvoje nebuvo oficialiai išleista dokumento, ginančio autorių teises. Literatai, mokslininkai vadovavosi 1911 m. kovo 20 d. Rusijoje priimtu autoriaus teisės įstatymu⁵, kurio vertimas į lietuvių kalbą (drauge su kitais civiliniais įstatymais) pasirodė 1930 m.⁶ Autoriaus teisių nuostatams šiame leidinyje buvo skirtas aštuntasis skyrius (695 straipsnio § 1-75). Jį sudarė 7 skirsniai, nagrinėjantys autoriaus teises apskritai ir konkrečioms

autoriaus teisių objektams - literatūros, muzikos, dailės, fotografijos kūriniams. Paskutinis šio skyriaus skirsnis nagrinėjo leidimo sutartį tarp autoriaus ir leidėjo.

Mums, kaip jau minėta, svarbus pirmasis skirsnis „Bendrieji dėsniai“ bei antrasis - „Autoriaus teisė literatūros veikalams“. Trumpai apžvelgsime ir septintąjį skirsnį - „Leidimo sutartis“.

Nagrinėjant tarpukaryje veikusių autorių teisių įstatymą, pravartu palyginti kai kuriuos jo straipsnius su dabar Lietuvoje galiojančio „Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo“ (1999 m.) straipsniais. Tarpukario Lietuvoje egzistavęs autorių teisių įstatymas savo esme prilygo dabartiniam, tačiau pastebima ir kai kurių skirtumų. Juos aptarsime nagrinėdami atskirus įstatymo paragrafus.

„Bendruosiuose dėsniuose“ buvo nurodytos taisyklės, taikytinos literatūros, muzikos, dailės ir fotografijos kūriniams, pasirodžiusiems iki 1911 m. kovo 20 d., t.y. dar neįsigaliojus autoriaus teisių įstatymui. Tai kūriniai, kurių autoriaus teisių terminai nustatyti civilinio įstatymo 420 straipsnyje. Šiame straipsnyje buvo rašoma: „Kas būdamas pirmutiniu turto įgytoju, teisėtai įtvirtinus jo privatinę priklausomybę, gavo valdžią [...], tasai turi šiam turtui nuosavybės teisę“⁷. Minėtame straipsnyje buvo pabrėžiama, kad rūpinamasi ir užsienio šalių piliečių kūriniams, kurie nebuvo saugomi iki šio įstatymo įsigaliojimo. „[...] jeigu kūrinių autoriaus teisės terminas tos šalies įstatymais, kurios valdinys yra autorius, nepasibaigė ligi šiam įstatymui įsigaliojant“⁸. Svarbu pažymėti tai, jog 1911 m. kovo 20 d. įstatymas nebuvo taikomas kūriniams, kurie pasirodė pasaulyje iki šio įstatymo įsigaliojimo, jeigu jų išleidimas nepažeidė autoriaus teisių.

Reiktų išskirti 695 straipsnio antrąjį paragrafą, nusakantį literatūros kūrinių, mokslo darbų autorių turtines teises. Jame buvo teigiama, jog autoriui priklauso išskirtinė teisė visais galimais būdais atgaminti, skelbti ir skleisti savo kūrinių. Autoriaus teisių pažeidimu nebuvo laikomas toks atvejis, kai pasinaudojant svetimu kūriniu būdavo sukuriamas naujas, kuris iš esmės skirdavosi nuo pirmojo kūrinio (§ 3). Ketvirtasis nagrinėjamo straipsnio paragrafas nurodė autorių grupes, kurioms pripažįstamos autorių teisės: 1) autoriai bei jų teisių paveldėtojai visų kūrinių,

pasirodžiusių Lietuvoje; 2) autoriai (Lietuvos piliečiai) bei jų teisių paveldėtojai visų kūrinių, pasirodžiusių užsienyje; 3) autoriai bei jų teisių paveldėtojai, kurių kūriniai nebuvo išleisti. Kaip matome, šiame paragrafe įvardijami autorių teisių subjektai. Tarpukario Lietuvoje galiojęs autorių teisių įstatymas gynė ne tik pavienius autorius. Vienas iš įstatymo paragrafų nagrinėjo bendraautorystės klausimus. Jeigu kūrinys, kaip dvasinės kūrybos produktas, buvo sukurtas kelių žmonių ir sudarė nedalomą vienetą, tai autoriaus teisės priklausė atskirai kiekvienam kūrėjui (§ 5). Autorių teisių įstatymo šeštasis paragrafas pabrėžė, kad autoriui mirus ir nepalikus savo kūrinių paveldėtojų, jo (autorius) teisė pasibaigia mirties dieną. Šio straipsnio vienuoliktame paragrafe, nusakantį autorių teisių galiojimo terminus, buvo rašoma, jog autoriaus teisės galioja (jam pačiam) visą gyvenimą, autoriaus įpėdinams - 50 metų po jo mirties.

Įdomu tai, kad šis įstatymas taip pat atsižvelgė į literatūros veikalų publikavimo periodiškumą. Pavyzdžiui, veikalų, leidžiamų tomomis, autorių teisių terminas buvo nustatomas atskirai kiekvienam tomui, periodinių leidinių - atskirai kiekvienam numeriui (§ 16). Tarpukario Lietuvoje galiojęs autorių teisių įstatymas (palyginti su dabartiniu įstatymu) suteikė dvidešimčia metų trumpesnes autorių turtines teises į kūrinius, paskelbtus anonimiškai arba pasirašytus pseudonimais (§ 17). Devynioliktasis straipsnio paragrafas nagrinėjo kitų autorių darbų citavimo problemas. Šiame paragrafe buvo rašoma, kad būtina nurodyti citatos autorių ir šaltinį, iš kurio paimta citata. Autorių teisių įstatyme buvo pabrėžiama, kad atlyginimo dydį, kuris priklauso autoriui ar jo teisių paveldėtojams, nustato teismas (§ 23). Pabrėžtina tai, kad tarpukariu galiojusiam autorių teisių įstatyme nebuvo užsimenama apie autorinį atlyginimą pagal autorinę sutartį, jo dydį ir mokėjimo tvarką. Remiantis šiuo faktu galima būtų teigti, kad užmokesčio už darbą garantijų nebuvimas darė neigiamą įtaką rašytojų kūrybai, o tai savo ruožtu turėjo neigiamos reikšmės knygų leidybai. „Bendruosiuose nuostatuose“ taip pat buvo rašoma: jeigu veikalas leidžiamas pažeidžiant įstatymu nustatytą tvarką, tai pasirodę egzemplioriai, taip pat priemonės, naudotos gaminti tam veikalui, „[...] nukentėjusiai pusei reikalaujant, arba atiduodami jai susitarta kaina ar teismo įkainavimu padarytų nuostolių atlyginimo sąskaiton“ (§ 24). Spaudoje šis paragrafas taip buvo komentuojamas: „Ir čia, vadinasi, nėra pavojaus, kad kas nors pasinaudos veikalu ir paskum nebebus galima jam užkirsti kelias pasipelninti. Net pardavėjams išdalyti veikalai dar galima sunaikinti“⁹. Dvidešimt penktasis paragrafas skelbė, kad ieškojimas atlyginimo už nuostolius, padarytus pažeidus autoriaus teises, ieškovo gali būti pareikštas civilinio proceso tvarka, nekeltas baudžiamosios bylos. Teisė išieškoti atlyginimą už nuostolius, padarytus pažeidžiant autoriaus teises, galioja penkerius metus nuo autoriaus teisių pažeidimo laiko (§ 26).

Tarpukario autorių teisių įstatyme buvo skyrius, nagrinėjantis tik literatūros veikalų autorių teises. Jame daug

dėmesio skirta verstinei literatūrai. Pavyzdžiui, buvo pabrėžiama, kad Lietuvoje išleisto veikalų autorius, taip pat Lietuvos pilietis, išleidęs savo veikalą užsienyje, bei jo teisių paveldėtojai naudojami išskirtine teise versti jį į kitas kalbas, „[...] jeigu veikalas antraštės lape arba įžangoje jų pareikšta, jog tą teisę jie pasilieka sau“ (§ 33). Remiantis minėtu paragrafu, galima daryti išvadą, jog autorių teisių įstatymas sudarė palankias sąlygas plisti lietuvių rašytojų kūrinių vertimams užsienyje. Kitas šio straipsnio paragrafas skelbė, kad užsienyje pasirodę veikalai gali būti leidžiami Lietuvoje (išvertus juos į lietuvių kalbą arba kitas kalbas) ir be autorių ar jų paveldėtojų sutikimo, „[...] jeigu tokio sutikimo reikalingumas nenustatytas autorių teisių saugojamos sutartyse, Lietuvos padarytose su svetimomis valstybėmis“ (§ 35). Spaudoje apie tai buvo rašoma: „[...] mūsų dienų sąlygomis dėl finansinių sunkumų nėra pateisinimo išmesti didelius pinigus į užsienius, nes ir taip versdami į savo kalbą svetimos tautos kūrinių, mes padarome tam tikros naudos autoriaus tautos kultūros plitimui, o autorius pats gali turėti satisfakcijas ir iš to, kad jo kūriniu daugiau žmonių naudojasi“¹⁰. Galima būtų teigti, jog tarpukario Lietuvos autorių teisių įstatymas suteikė plačią veiklos erdvę chrestomatijų, poezijos, prozos rinkinių sudarytojams. Trisdešimt devintasis paragrafas leido chrestomatijų sudarytojams naudotis ištraukomis iš kitų veikalų. Tai galiojo ne tik chrestomatijoms, bet ir veikalams, „sudarantiems savaimingą vienetą“. Šio paragrafo nuostatos nebuvo palankiai vertinamos tarpukario spaudoje. Štai „Literatūra“ 1936 m. rašė: „Tenai (turima galvoje Rusijoje - A.P.) galimas daiktas, šitoks rašytojų liberalizmas gal ir turėjo savo prasmės. Tačiau mūsų gyvenimo praktikoj tasai liberalizmas virto sunkia literatūros našta, skriaudžiančia rašytojus ir literatūrą, kenkiančia švietimo darbui ir ne kartą skatinančia diletantizmu“¹¹. Kritika nepalankiai žiūrėjo į chrestomatijų, poezijos, prozos rinkinių sudarytojus, kurie „[...] sukrovė į rinkinį svetimus veikalus, tų veikalų autorių sutikimo net dėl mandagumo nesiklausdami ir, žinoma, autoriam nė cento nesumokėdami“¹². Buvo siūloma pakeisti trisdešimt devintąjį paragrafą „[...] atsižiūrint visų mūsų gyvenimo realiųjų aplinkybių ir panaikinant svetimo darbo nusavinimo paprotį literatūros srity“¹³. Reiktų pastebėti, kad šio paragrafo pakeitimu ypač buvo susirūpinusi lietuvių rašytojų draugija.

Septintasis autorių teisių įstatymo skirsnis nagrinėjo leidimo sutarties tarp autoriaus ir leidėjo klausimus. Šios sutarties šešiasdešimt penktasis paragrafas pabrėžė, kad po jos pasirašymo leidėjas „[...] privalo išleisti veikalą tinkamu pavidalu ir sutartą egzempliorių skaičių“ bei „[...] imtis visų paprastai prisilaikomų priemonių leidiniui platinti“. Jeigu nebuvo susitarimo dėl veikalų išleidimo termino, leidėjas privalėjo jį išleisti ne vėliau, kaip trejiems metams suėjus po sutarties sudarymo ar veikalų gavimo dienos (§ 68). Įstatymo šešiasdešimt devintajame paragrafe buvo numatyta, kad nesant susitarimo dėl vieno ar kito leidinio

tiražo, literatūros veikalų (vieno leidimo) jis gali būti ne didesnis kaip 1200 egzempliorių. Vienas gaidų leidinių leidimas negalėjo viršyti 200 egzempliorių.

Autorius turėjo teisę antrą kartą leisti tą patį veikalą, jei „[...] pavestasis leidimas liko leidėjo išparduotas“ (§ 71). Kitu atveju autoriui priklausė teisė išpirkti iš leidėjo likusius neišparduotus egzempliorius „[...] parduodamąja kaina, nustatyta išleidžiant leidimą į pasaulį“. Jau po sutarties pasirašymo su leidėju autorius turėjo teisę leisti veikalą iš naujo, „[...] jeigu jis taip žymiai yra perdirbtas, jog turi būti laikomas nauju veikalu“ (§ 73).

Panagrinėje 1911 m. Rusijoje priimto ir tarpukario Lietuvoje galiojusio autorių teisių įstatymo paragrafus, žvilgtelėkime, kas konkrečiai buvo daroma jį tobulinant.

Pirmą kartą autorių teisių klausimą tarpukario Lietuvos laikotarpiu iškėlė Lietuvos meno kūrėjų draugija (toliau - LMKD). Priminsime, jog ši draugija buvo įsteigta Kaune 1920 m. sausio 29 d. Draugijos tikslas buvo organizuoti krašto meninį gyvenimą bei jam vadovauti. LMKD valdyba, plėsdama savo veiklą, negalėjo aprėpti visų būtiniausių darbų. Kilo mintis steigti atskirų meno šakų sekcijas, kurios turėtų daugiau galimybių įsigilinti į savo srities problemas, rasti tinkamiausias ir veiksmingiausias darbo formas. Aktyvių LMKD literatūrai ir menininkų pastangomis buvo sukurtos 4 sekcijos: literatūrai, muzikai, dramai ir plastikai. 1920 m. kovo 14 d. įvyko Literatūros ir poezijos sekcijos steigiamasis susirinkimas. Visas sekcijos pavadinimas nepriėjo, ji buvo vadinama Literatūrai sekcija. Ji „[...] numatė organizuoti savo biblioteką, kolekcionuoti visus lietuviškus leidinius, klasikų vertimus, paruošti įstatymo, ginančio autorių teises, projektą“¹⁴.

Literatūrai sekcijos 1920 m. darbų apyskaitoje buvo rašoma, jog sekcija kelis kartus svarstė autorių teisių saugojimo klausimą. Susirinkimuose konstatuota, kad Lietuvos knygų leidyboje viešpatuoja didžiausia savivalė, visiškai nepaisoma autorių teisių. „Buvo nutarta išversti in lietuvių kalbą rusų įstatymus apie autorių teisių saugojimą, susipažinti su projektais, kurie tam tikrų rusų teisininkų komisijų, remdamos kitų šalių gyvenimo ir praktikos teise, buvo plačiai nustatyti ir visa tai suderinus bei prie Lietuvos gyvenimo pritaikinus, patiekti vyriausybei [...]“¹⁵. Archyvuose dokumentuose pavyko rasti informacijos, jog LMKD veikla nebuvo sutelkta vien Lietuvoje. Šios draugijos rašte (1920 08 24), adresuotame Kultūros ir meno sekcijai prie Baltijos valstybių konferencijos, buvo rašoma, jog „Lietuvių Meno Kūrėjų Draugija sveikina pačią meno konvencijų tarp Baltijos valstybių idėją, visiškai pritaria tom mintim, kuriomis yra remiamas ir aiškinamas meno konvencijų reikalas, ir randa, kad projektai įkelti į Baltijos valstybių delegacijų konferenciją yra svarstyti“¹⁶. Tačiau draugija, atsižvelgdama į tai, jog minėti projektai lietuvių menininkų organizacijoms ir apskritai visai visuomenei yra mažai žinomi, siūlė pirmiausia juos apsvarstyti kiekvienos šalies viduje ir tik po to „[...] įkelti galutiniam priėmimui

ratifikavimui kitai Baltijos valstybių delegacijų konferencijai [...]“¹⁷. Šiame dokumente taip pat buvo rašoma: „Ypač tai liečia tas konvencijas, kuriomis manoma tvarkyti autorių teisių saugojimą, nes čia dar reikia nustatyti pačių valstybių viduje tuo reikalu įstatymus“¹⁸.

Pirmąjį nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį vyraujantis literatūros žanras buvo drama. Todėl LMKD Literatūrai sekcija ypač daug dėmesio skyrė dramai veikalų autorių teisių apsaugai. Viename archyvuose dokumentų rašoma: „Visi scenos kūriniai, kaip originaliai taip ir vertimai, be atsiklausimo LMKD Literatūrai sekcijos, vaidinti draudžiami“¹⁹. Buvo pabrėžiama, kad leidimus vaidinti išduoda LMKD Literatūrai sekcija arba įgalioti asmenys bei organizacijos. Suvaidinus kurio nors LMKD Literatūrai sekcijos nario kūrinį (originalą arba vertimą) buvo mokamas honoraras laikantis tam tikrų taisyklių. Pavyzdžiui, vienaveiksmių originalių dramai veikalų autoriai gaudavo 2%, daugiaveiksmių - 10% bruto pajamų²⁰.

Mokslų akademijos bibliotekos Retų spaudinių skyriaus dokumentų fonde randame, jog „[...] literatūrai sekcija steigia visuose apskričių miestuose ir ten, kur ras reikalinga, agentūras rašytojų autorių teisėms apdrausti“²¹. Agentūrų darbuotojai (vadinami agentais) gauna iš LMKD Literatūrai sekcijos tam tikrus įgaliojimus ir instrukcijas. Agentams jų pareigų ėjimo metu priklausė visos autoriaus teisės. „Jie taip pat privalėjo gauti nemokamą vietą (3-4 parterio eilėje) visuose spektakliuose, kuriuose buvo vaidinami bet kurio LMKD nario kūriniai“²².

Pagrindines meno įstaigas 1922 m. į savo rankas perėmė Švietimo ministerija. „Literatūrai sekcija neteko savo reikšmės, tais pat metais išikūrus Lietuvos rašytojų ir žurnalistų sąjungai“²³ (toliau - LRŽS). Nepaisant to, jog LMKD Literatūrai sekcijos aktyvi veikla truko vos pora metų, ji atliko didelį darbą keldama autorių teisių apsaugos klausimą. Praėjus trejiems metams nuo aktyvios LMKD veiklos (formaliai draugija veikė iki 1934 m.), 1925 m. balandžio 4 d. patvirtintuose jos įstatuose randame, jog draugija „[...] rūpinosi vystyti dėsnius autorių teisėms sergėti“²⁴.

Berlyne 1926 m. gegužės 16-19 dienomis įvyko tarptautinės rašytojų draugijos PEN klubo kongresas. Spaudoje pavyko rasti pranešimą, jog jame dalyvavo ir Lietuvos delegacija (deja, nenurodyti konkretūs dalyviai). Kongrese buvo kalbama „[...] apie literatūros vagius, kurie be atsiklausimo perspausdina arba verčia svetimus kūrinius. Vogimas buvo traktuojamas kaip insilaužimas svetimo asmens in kito dvasinės savasties sritį“²⁵.

Kongrese buvo pabrėžiama, kad rašytojas, „pasireiškęs literatūros vogimu“, negali būti PEN klubo nariu. Po tarptautinio PEN klubo kongreso 1926 m. paskubomis buvo įsteigtas LRŽS bei LMKD narių PEN klubo lietuviškasis skyrius, tačiau netrukus iširo. Galbūt PEN klubo lietuviškasis skyrius savo veiklos programoje būtų suradęs vietos ir autorių teisių klausimo svarstymui tarpukario Lietuvoje.

1932 m. pradžioje įsikūrė pirmoji atskira profesinė lietuvių rašytojų organizacija - Lietuvių rašytojų draugija. „Draugijos veiklai vadovauti įsteigta penkių asmenų valdyba, o svarbiausius sprendimus priimdavo kasmetinis visuotinis narių susirinkimas“²⁶. Antrasis draugijos įstatų paragrafas skelbė, jog draugija turi: „Rūpintis rašytojų profesiniais reikalais, ginti jų teises ir jiems atstovauti“²⁷. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne randame Lietuvių rašytojų draugijos pareiškimą (1934 12 14) švietimo ministrui, pasirašytą tuometinio draugijos pirmininko V. Mykolaičio-Putino²⁸. Pareiškime nagrinėjamas jau mūsų minėtas „Civilinio kodekso“ 695 straipsnio trisdešimt devintasis paragrafas. Nurodomos priežastys, dėl kurių paragrafą būtina keisti. Pareiškime rašoma, kad rašytojams nemokama už į chrestomatijas, antologijas, rinkinius dedamas jų veikalų ištraukas, taip pat neklausoma pačių rašytojų sutikimo. Buvo pabrėžiama, kad chrestomatijose esančios ištraukos išvaduoja moksleivius nuo pareigos skaityti reikšmingiausias literatūros veikalus, o tai „[...] skatina dvasios tinginystę ir platina diletantizmą; todėl jos kenkia švietimo darbui“²⁹. Chrestomatijos „[...] atima iš literatūros veikalų rinką - jos skurdų gyvenimą dar labiau apsunkina“³⁰.

Svarbiausia, ką norėjo pasakyti šio pareiškimo autoriai, buvo tai, kad „[...] chrestomatijų sudarinėtojai mokyklose turi plačią rinką, gauna gerus procentus, varo puikų biznį, o rašytojui už tai neduoda nė cento, - pasipelnędami iš rašytojo veikalo net neatsiklausia rašytojo, ar jis sutiks duoti į chrestomatiją savo veikalą; tokiu būdu vyksta savotiškas literatūrinis banditizmas, rašytojų apiplėšinėjimas [...]“³¹. Rašytojai buvo įsitikinę, kad padėtis knygų rinkoje pagerės, „[...] kai chrestomatijų ir joms panašių knygų sudarinėtojai bus priversti, įstatymo keliu, gerbti autoriaus teises [...]“³². Stabilizavusis knygų rinkai, teigiamų poslinkių įvyks ir literatūroje. Šiuo pareiškimu Lietuvių rašytojų draugija prašė, jog minėtasis paragrafas (dėl neatsižvelgimo į autoriaus teises) būtų pakeistas. Archyvuose nepavyko rasti informacijos, liudijančios, jog minėtasis „Civilinio kodekso“ 695 straipsnio § 39 būtų pakeistas. Tačiau vien šio klausimo iškėlimas rodo Lietuvių rašytojų draugijos didelių siekius tobulinti autorių teisių įstatymą.

Tarpukario Lietuvos rašytojai, koreguodami autorių teisių įstatymą, bendradarbiavo su kitomis Baltijos šalimis. Kaune 1936 m. buvo šaukiama pirmoji estų, latvių ir lietuvių rašytojų draugijų atstovų konferencija. Spauda rašė, jog vienas iš konferencijos tikslų bus „[...] apsvarstyti trijų mūsų tautų autorių teisių apsaugojimo reikalą (bent mūsų trijų valstybių ribose)“³³.

Lietuvių rašytojų draugijos nariai nebuvo abejingi ir Berno autorių teisių konvencijai. Priminsime, kad „Berni konvencija“ nėra tarptautinis įstatymas, kuriuo atskiri autoriai galėtų remtis, bet ji įpareigoja prisidėjusias valstybes kitų valstybių piliečiams laiduoti tas pačias teises, kurios suteikiamos saviesiems³⁴. Lietuvių rašytojai atidžiai stebėjo 16-ojo tarptautinio PEN klubo kongreso Prahėje (1938 m.) darbą, kuriame belgų rašytojas Lois'as Pierard'as pranešė, „kad numatoma reformuoti Berno autorių teisių konvenciją, kuriai tarp kitko numatoma, kad valstybės turi suteikti rašytojui kūrybos laisvę ir jo literatūros darbas turi būti apsaugotas nuo kenksmingos įtakos“³⁵. Lietuva prie Berno konvencijos nebuvo prisidėjusi, kadangi tuo laiku lietuviams autoriams nebuvo pavojaus, kad jų veikalai būtų užsienio šalyje neteisėtai pakartoti ar išversti (tai gynė autorių teisių įstatymo § 35), o antra vertus, prisidėjus prie šios konvencijos būtų tekę mokėti didelių honorarus į lietuvių kalbą verčiamų veikalų autoriams. Tai, žinoma, būtų pakėlę knygų leidybos kainas ir sumažinę jų plitimą Lietuvoje.

Leidėjų santykiai su autoriais buvo reguliuojami sutartimis. Archyvuose išlikęs LMKD Literatūrai sekcijos pirmininko V. Krėvės pasirašytas kvietimas (1922 05 05) į tais pačiais metais gegužės 6 dieną įvyksiantį Literatūrai sekcijos posėdį, kurio darbotvarkėje yra: „Normalinės sutarties tarp autorių ir leidėjų projekto priėmimas“³⁶. Šioje sutartyje rašoma: „Tiesm autoriams, kurių knygas leidėjai tikėjosi greičiau realizuoti, buvo mokamas didesnis - 20% honoraras, kitiems - iki 15%, už vertimus - apie 10% sumos, gautos už parduotus egzempliorius“³⁷. Todėl autoriai buvo suinteresuoti leisti savo kūrinius didesniu tiražu. Leidėjai, bijodami, kad knygas sunku bus parduoti, nustatydavo gana nedidelius jų tiražus.

Iš to, kas čia išdėstyta, galima padaryti keletą išvadų:

1. Nepriklausomoje Lietuvoje nebuvo įstatymo, ginančio autorių teises, tačiau veikė dar 1911 m. kovo 20 d. Rusijoje priimtas autorių teisių įstatymas.
2. Pirmieji bandymai kurti savą autorių teisių įstatymą pastebimi Lietuvių meno kūrėjų draugijos veikloje.
3. Autorių teisių įstatymus nagrinėjo ir Lietuvių rašytojų draugija.
4. Tarpukario Lietuvos autoriai, leidėjai, knyginkystės specialistai domėjosi tarptautiniu patyrimu autorių teisių srityje.
5. Leidėjų santykiai su autoriais buvo reguliuojami sutartimis.

- ¹ Stonienė V. Autoriaus teisė / V.S. // Knygotyra : enciklopedinis žodynas. - Vilnius, 1997. - P. 35.
- ² Канторович Я.А. Авторское право. - С. Петербург, 1911. - P. I.
- ³ Autoriaus teisės // Lietuvių enciklopedija. - Bostonas, 1953. - T. 1, p. 487.
- ⁴ Ten pat.
- ⁵ Положение об авторском правѣ : Законъ 15 марта 1911 г. Об авторском правѣ на литературныя, художественныя и фотографическія произведенія // Канторович Я.А. Авторское право. - С. Петербург, 1911. - P. 384-415.
- ⁶ Civiliniai įstatymai : įst. rink. X t. 1 d. / vertimas. - Kaunas, 1930. - 359, 20, 13 p.
- ⁷ Ten pat, p. 49-50.
- ⁸ Ten pat, p. 117.
- ⁹ Žagrakalys J. Autoriaus teisių apsauga // Naujoji Romuva. - 1934, Nr. 162 (6), p. 135.
- ¹⁰ Ten pat.
- ¹¹ Autorių teisių reikalai / s.g. // Literatūra. - 1936, Nr. 1, p. 15.
- ¹² Ten pat.
- ¹³ Ten pat.
- ¹⁴ Valiuškevičiūtė A. Lietuvių meno kūrėjų draugija // Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos. - Vilnius, 1975. - P. 175.
- ¹⁵ Literatūros sekcijos darbų apyskaita 1920 m. nuo III 14 iki VII 20 // Menas. - 1920, Nr. 2, p. 10-11.
- ¹⁶ MAB. F45-162, lap. 4.
- ¹⁷ Ten pat.
- ¹⁸ Ten pat, lap. 4-5.

Summary

Copyright in Lithuania During the Period Between the Two World Wars

Arida PAPAURĖLYTĖ

Aim of this article is to review the copyright law, which has been in effect in Lithuania between the two World Wars, also, to analyze attempts of several gatherings of artists to make improvements to this law. Examining copyright during the period of 1918-1940, evolution of these legal regulations is introduced.

During the years of Independence, there was no official document in Lithuania protecting copyright. Writers, scientists have been following the Copyright Law passed in Russia on March 20, 1911, the translation of which appeared in Lithuania in 1930 along with other civil laws. The 8th paragraph has been devoted for the regulations of copyright. It consisted of seven sections analyzing the copyright in general and specific objects of rights of such creations as literature, music, art, photography. The article discusses on three sections: the 1st one - „General Provisions“, the 2nd - „Copyright for Literature Works“ and, in addition, the 7th section „Publishing Contract“ is briefly reviewed.

- ¹⁹ MAB. F96-25, lap. 20.
- ²⁰ Ten pat.
- ²¹ MAB. F96-25, lap. 21.
- ²² Ten pat.
- ²³ Gudaitis L. „Lemenkudros“ literatai // Kultūros barai. - 1982, Nr. 1, p. 66.
- ²⁴ LCVA. F402, ap. 4, b. 72, lap. 2.
- ²⁵ Kirša F. Tarptautinis rašytojų bendravimas // Pradai ir žygiai. - 1926, Nr. 2/3, p. 40.
- ²⁶ Viliūnas G. Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918-1940). - Vilnius, 1998. - P. 97.
- ²⁷ MAB. F45-212, lap. 1.
- ²⁸ LLTI. F18-196, lap. 1-3.
- ²⁹ Ten pat, lap. 1.
- ³⁰ Ten pat.
- ³¹ Ten pat, lap. 2.
- ³² Ten pat.
- ³³ Lietuvių rašytojų draugijos veikla // Literatūros naujienos. - 1936, saus. 15, p. 2.
- ³⁴ Berno konvencija // Lietuvių enciklopedija. - Bostonas, 1954. - T. 2, p. 342.
- ³⁵ Šimkus J. Plunksnos galiūnų žodis : 16-asis tarptautinis PEN klubo kongresas Prahoje // Dienovidis. - 1938, Nr. 6, p. 263.
- ³⁶ MAB. F96-25, lap. 24.
- ³⁷ Stonienė V. XX amžiaus Lietuvos knyga (1904-1990). - Vilnius, 2000. - P. 48.

The question regarding the necessity of creation of the own copyright law in Lithuania was first raised by the Writers' Section of the Lithuanian Art Creators' Society. In 1920, the activity report of this Section wrote that it was discussing for several times the question about the protection of copyright. In the meetings of the aforementioned Section it was stated that ignorance of law dominates in the Lithuanian book publishing industry and copyright requirements are not followed. Lithuanian Writers' Society, which was established in 1932 also much contributed to the improvement of the copyright law. Making emendments to the copyright law, Lithuanian writers closely cooperated with other Baltic countries and trying to follow International requirements were not indifferent to the stipulations of the Bern convention.

The article ends with short analysis between publishers and authors, the relations of whom during that period have been regulated by contracts.

UDK 070(474.5)(091)
61(474.5)(05)

Jonas Staugaitis ir „Medicinos“ žurnalas (1922-1944)

Silvija STAKULIENĖ

Vilniaus universiteto Medicinos istorijos ir informacijos centras, Čiurlionio 21, 2009 Vilnius,
el. paštas: silvija@ligo.mf.vu.lt

Lietuvos medikų bendruomenė 2000 metų gegužę paminėjo žymią datą - 80 metų nuo lietuviško mokslinio žurnalo „Medicina“ pasirodymo. Tai reikšmingas istorinis nacionalinės medicinos spaudos raidos įvykis: prieškarinė Lietuvos Respublikos gydytojų karta padėjo tvirtus pamatus šiuolaikiniam žurnalo leidimui. Pirmieji leidiniai, pasirodę 1920 metais plonais, kuklaus dizaino viršeliais, talpinę vos keliolika straipsnių, skirtų Lietuvos medicinos teorijos ir praktikos reikalams, įrodė, kad ir Lietuvoje jau subrendo medicinos darbuotojų pajėgos, sugebančios leisti savo srities mokslinį žurnalą. „Medicina“, ėjusi 1920-1944 metais, tarsi gyvas metraštis atskleidė dramatišką ir rūšėčią Lietuvos medikų kasdienybę: jų problemas ir rūpesčius. Nuo 1922 metų žurnalą ėmė redaguoti J. Staugaitis. Jo akylumo dėka nelikdavo nepastebėtas nė vienas ženklešnis to meto medicinos įvykis. Tinkamai įvertinti jie, tarsi enciklopedinė medicinos istorijos medžiaga sugulė į 23 žurnalo tomų puslapius. 1944 metais, išleidus dvigubą 5/6 numerį, nutrūko šio pažangaus žurnalo leidyba. Tik po Nepriklausomybės paskelbimo, 1990 metais, Lietuvoje medicinos bendruomenės rūpesčiu leidinys buvo atgaivintas. Tais metais bendromis Lietuvos gydytojų sąjungos, Kauno ir Vilniaus universitetų medikų pastangomis pasirodė pirmasis atkurtasis „Medicinos“ žurnalo numeris.

Apžvelkime žurnalo išleidimo istorines prielaidas. Įtvirtinus Lietuvos valstybingumą palankios sąlygos leisti medicinos spaudą atsirado tik po 1918 metų. Tuomet, intensyvaus valstybės kūrimosi laikotarpiu, gyvybiškai svarbu tapo sukurti medicinos infrastruktūrą bei jos institucijas. Po Pirmojo pasaulinio karo, iš Rusijos bei kitų svečių šalių grįžus didelei daliai inteligentų, tarp jų ir medikų, prasidėjo esminių permąnų metas. Viena iš apleistų sričių buvo sveikatos apsauga. Tai privertė medikus įsitraukti į sveikatos apsaugos sistemos kūrimą, o tam reikėjo susiburti, juridiškai įsiteisinti. Viena patogiausių ir prieinamiausių susibūrimo formų, turinti senas tradicijas Lietuvoje, - medicinos draugijos. Taigi 1919 metais medikai įkūrė Kauno medicinos draugiją (toliau KMD). Vienas jos tikslų - savos lietuviškos medicinos spaudos leidimas. Žymaus KMD nario, chirurgo J. Žemglio pastangomis 1920

metais pavyko išleisti pirmąjį „Medicinos“ žurnalo numerį. Jis, beje, iki 1922 metų pavasario ir leido žurnalą. „Medicina“ pratęsė prieš karą, 1913 metais, Lietuvoje leisto pirmojo lietuviško mokslinio medicinos žurnalo „Medicina ir ganta“ raidą. Pastarojo teišėjo tik du numeriai, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui jo leidyba nutrūko, bet įdėtas triūsas ir rezultatai nebuvo užmiršti: praėjus septyneriems metams „Medicina“, puoselėjanti tas pačias pažangias idėjas, pratęsė savo pirmtako kelius.

Nors ir labai stengtasi, deja, reikia pripažinti, sveikatos apsaugos sistema tarpukario Lietuvoje nebuvo sukurta. 1921 metais sušauktas I Lietuvos gydytojų suvažiavimas. Tuometines realijas ir objektyvias pranešėjų nuostatas apibūdina priimtos suvažiavimo rezoliucijos. Pirmoji, svarbiausioji, tai rezoliucija apie įkūrimą „Centralės Sveikatos apsaugos įstaigos“ su ministerijos teisėmis, kuri tvarkytų ir koordinuotų sveikatos apsaugos reikalus Lietuvoje. „Tačiau tokia institucija nebuvo įsteigta ir sveikatos reikalai šalyje buvo administruojami net penkių žinybų“¹. Kita labai aktuali būtinybė - medicinos spauda. Visi suprato, kad tik spausdintu žodžiu veiksmingai galima kelti kultūrinį, sanitarinį, bendrąjį šalies medicinos lygį. Carinės Rusijos valdymo metai, po to kaizerinės Vokietijos okupacija labai nualino Lietuvą. Dėl antisanitarinių sąlygų plito sunkios ligos; viena epidemija keitė kitą: dėmėtoji šiltinė, dizenterija, raupai, cholera. Akių trachoma sirgo net 1/3 gyventojų. Pagal to meto statistiką, Lietuvoje buvo nepaprastas kūdikių mirtingumas: iš 1000 gimusių mirdavo apie 170. Nuo tuberkuliozės ligų mirdavo 6000 žmonių per metus. Siautėjo venerinės ligos². Sveikatos departamento duomenimis, 1920 metais Lietuvoje dirbo tik 148 laisvai praktikuojantys ir 68 karo gydytojai. Kaip rašė gydytojas P. Avižonis, „visoje Lietuvoje yra lygiai tiek pat gydytojų, kiek tik viename Rygos mieste“³. Per 70 % gydytojų dirbo didesniuose Lietuvos miestuose. Kaimo žmonės buvo palikti likimo valiai. Todėl viena svarbiausių jaunos Lietuvos valstybės nepriklausomybės įtvirtinimo grandžių - Lietuvos piliečių sveikatingumas. Spaudoje buvo gyvai diskutuojama ir polemizuojama šia tema. Pavyzdžiui, visuomenininkas, geografas K. Pakštas, garsėjantis savo